

УДК 349.42:001.89

А.О. ПАХОМОВА, канд. юрид. наук, доц.,
Білоцерківський національний аграрний університет

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ СИСТЕМИ АПК

Ключові слова: науково-дослідна система, аграрна наука, наукова політика

Потреба в рентабельному й конкурентоспроможному вітчизняному виробництві продуктів харчування та сировини змушує аграрних підприємців активно використовувати досвід вітчизняної та закордонної аграрної науки й новітні енергозберігаючі, екологічнобезпечні технології. Саме застосування цих досягнень і технологій є одним із важливих факторів збільшення обсягів і здешевлення такого виробництва. Завдяки цьому аграрні підприємці можуть утримуватись на ринку, уникати загрози неплатоспроможності [1, с.381].

Науково-технічний прогрес як процес і одночасно результат розвитку науки і техніки служить сьогодні вирішальним чинником зростання продуктивності в аграрному секторі. Можливість реалізації наукового та інноваційного потенціалів країни прямо залежить від ефективності науково-технічної та інноваційної політики держави, яка повинна базуватися на адекватному законодавстві.

В юридичній літературі існує значна кількість робіт, присвячених окремим проблемам організації та управлінню науковою діяльністю, планування та фінансування наукових досліджень, впровадження наукових результатів тощо. Однак, на жаль, здебільшого основний масив цих праць написано за радянських часів. Окремі аспекти означеної проблеми досліджувались у працях таких вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузях адміністративного та аграрного права, як В.Б. Авер'янова, С.І. Айвазяна, Ю.О. Веденєєва, В.М. Ведякі-

на, Г.М. Добрава., І.А. Зеніна, М.З. Згуровського, В.Д. Лаврова, Б.І. Мінца, В.О. Рассудовського, В.З. Янчука.

Основні риси аграрної науково-дослідної системи України значною мірою сформувалися у радянський період. Їхнім стрижнем можна вважати науково-технічний комплекс, що включав чисельні науково-дослідні інститути, ВНЗ, конструкторські бюро, науково-технічні підрозділи підприємств, об'єднання винахідників та раціоналізаторів тощо [2, с.126].

У нормативно-правових актах радянського періоду під терміном «наукові організації» розумілися всі види організацій, що ведуть дослідження або розробки, включаючи організації, що займаються майже виключно розробками (конструкторські бюро, проектно-конструкторські організації, тощо). Їх правовий статус регламентувався такими нормативними правовими актами, як Постанова ЦК КПРС і РМ СРСР від 24.09.1968 р. № 760 «Про заходи щодо підвищення ефективності роботи наукових організацій і прискорення використання в народному господарстві досягнень науки і техніки» та Загальне положення про науково-дослідні, конструкторські, проектно-конструкторські і технологічні організації [3, с.11–14].

Нині науковою установою визнається науково-дослідна або науково-технічна установа, яка є юридичною особою незалежно від форм власності, що створена в установленому законодавством порядку, для якої наукова або науково-технічна діяльність є основною і становить понад 70 відсотків загального річного обсягу виконаних робіт [4].

Традиційно для пострадянських країн науково-дослідну роботу (НДР) в Україні виконують наукові організації, що займаються дослідженнями і розробками, та зосереджені у чотирьох секторах науки, а саме академічному, галузевому (відомчому), вузівському (науково-дослідні частини у ВНЗ) та виробничому (лабораторії та наукові підрозділи безпосередньо на виробництві).

У системі проведення НДР в аграрному секторі найбільш розповсюдженими науковими установами прийнято вважати дослідні та дослідно-експериментальні господарства. На початку 90-х років Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» [5] визначив, що дослідні та дослідно-експериментальні господарства є самостійними у визначенні своєї господарської діяльності, розвитку зв'язків з промисловими підприємствами та зарубіжними партнерами. А також наголосив, що фінансування наукових досліджень з проблем соціального розвитку села та агропромислового виробництва здійснюється в основному за рахунок державного бюджету.

З огляду на викладене вище, в умовах ринкової економіки об'єктом обміну дедалі частіше стають результати науково-технічної діяльності в галузі сільського господарства України. Їх значення в цій сфері невідомо зростає, тому саме з ними має пов'язуватися не лише впровадження існуючих провідних технологій виробництва сільської продукції, а й, сподіваємося, виконання на замовлення різних суб'єктів аграрного підприємництва пошукових робіт у відповідних галузях.

В.В. Луць вважає, що можливість використання договірної форми (контракту) у сфері науково-технічної діяльності зумовлена тим, що результати цієї діяльності є об'єктами права власності розробників науково-технічної продукції, якщо інше не передбачене законом або договором. Цими об'єктами розробники можуть вільно користуватися й розпоряджатися, зокрема передавати іншим особам на договірній основі. Дослідження й розробки у сфері науки й техніки, що передбачають одержання дослідницькими колективами чи окремими дослідниками відповідного результату в розв'язанні конкретної проблеми протягом певного строку, організується переважно за контрактом [6, с.259].

Метою науково-дослідних робіт є науковий результат, який може мати як позитивний

(підтвердження певних гіпотез, виявлення зв'язків), так і негативний характер (висновок про неможливість отримати певний результат, підтвердження принципового висновку про неможливість якогось явища тощо). Особливість даних правовідносин полягає в тому, що договір на виконання дослідних робіт можна вважати виконаним належним чином незалежно від того, буде результат позитивним або негативним [7, с.56–60].

Основною підставою для здійснення сільськогосподарських досліджень є наукові та науково-технічні програми УААН. Програми спрямовані на виявлення закономірностей біології розвитку і розмноження сільськогосподарських рослин і тварин, підвищення їх продуктивності, розроблення екологічно безпечних технологій відтворення родючості ґрунтів і системи управління цим процесом, сучасних методів генної інженерії і біотехнології та створення на їх основі принципово нових генотипів рослин, тварин і засобів їх захисту від шкідливих організмів, форм корисних мікроорганізмів, розроблення ресурсозберігаючих екологічно безпечних технологій виробництва і переробки сільськогосподарської продукції, створення нових видів техніки і технічних засобів та іншої конкурентоспроможної наукової продукції, а також визначення вискоєфективного розвитку аграрного сектору економіки та соціально-економічних відносин на селі. Організацію розроблення і реалізації науково-технічних програм здійснює Президія УААН, яка також є замовником їх виконання [8, с.28].

Наукові та науково-технічні програми формуються і реалізуються на підставі відібраних на конкурсних засадах науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (проектів), спрямованих на отримання конкретних наукових розробок. Академія разом із Мінагрополітики України та іншими відомствами АПК, на основі пропозицій науково-дослідних установ визначає та затверджує пріоритетні напрями досліджень на 2006–2010 роки та перелік наукових і науково-технічних програм,

їх тематичну структуру (підпрограми, основні (першого рівня) завдання досліджень), головні наукові установи та керівників програм.

Метою проведення конкурсного відбору стало визначення НДР, які відповідають пріоритетним напрямам діяльності Міністерства аграрної політики України на 2008 рік та які будуть виконуватися відповідно до завдань Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року.

З метою формування тематики досліджень науковими установами УААН, а також їх регулювання та контролю за здійсненням виконання, Президія УААН приймає «Методичні вказівки з розроблення перспективних і річних планів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт наукових установ» [9].

Особливе місце в науково-технічному комплексі України на сьогодні займають дослідні господарства, які безпосередньо на місцях здійснюють НДР в аграрному секторі.

Дослідні господарства первісно підпорядковувались УААН і закріплювались за окремими науковими установами з метою організаційно-господарського забезпечення науково-дослідним установам УААН умов для проведення наукових досліджень, апробації результатів наукових досліджень, проведення виробничої перевірки та впровадження наукових розробок у виробництво та іншої господарської діяльності. Однак протягом 2004-2006 років деякі дослідні господарства перейшли до сфери управління Міністерства аграрної політики України [10].

За своєю організаційною формою дослідне господарство є державним сільськогосподарським статутним суб'єктом підприємницької діяльності, що здійснює дослідну, господарську і комерційну діяльність з метою досягнення економічних результатів та одержання прибутку [11].

В аграрній сфері законодавством визначаються наступні напрями діяльності для дослідних господарств:

а) активне сприяння науковій установі, якій воно підпорядковане, а також іншим на-

уковим установам в роботі з проведення наукових дослідів, виробничої перевірки і впровадження науково-технічних розробок;

б) сприяння на взаємовигідній основі науковим установам в їх діяльності з поширення серед державних підприємств та організацій, а також інших господарюючих суб'єктів наукових досягнень;

в) виробництво оригінального, елітного та репродукційного насіння сільськогосподарських культур та саджанців, вирощування племінного молодняка худоби і птиці;

г) ефективне приватне господарювання як приклад застосування результатів організаційних та наукових здобутків.

Господарство планує свою господарську діяльність і визначає стратегію та основні напрями свого розвитку відповідно до своїх статутних завдань з урахуванням галузевих науково-технічних прогнозів та пріоритетів, кон'юнктури ринку продукції, товарів, робіт, послуг та економічної ситуації. Воно самостійно визначає структуру управління господарством, розробляє штатний розклад з урахуванням специфіки господарства, умов і фонду оплати праці, затверджуючи його в установленому порядку.

У своїй діяльності дослідне господарство керується чинним законодавством України, зокрема, Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність», Цивільним та Господарським кодексами України, Статутом УААН та її постановами, наказами і розпорядженнями, Статутом наукової установи, якій воно підпорядковане та іншими локальними нормативними актами.

Господарство є експериментально-виробничою базою для проведення наукових досліджень, випробування і доопрацювання та апробації наукових розробок, пропаганди досягнень науки і техніки та впровадження їх у виробництво.

За згодою керівних установ дослідне господарство може бути учасником наукових спілок, асоціацій та інших господарських об'єднань, якщо це сприяє поліпшенню науково-дослідної діяльності в цілому.

Управління дослідним господарством здійснюється відповідно до його Статуту на основі поєднання прав УААН щодо господарського використання державного майна, переданого господарству, і принципів самоврядування трудового колективу. УААН здійснює свої права щодо управління господарством безпосередньо через директора наукової установи та дослідного господарства, а саме: затверджує статут дослідного господарства та зміни до нього, здійснює контроль за додержанням статуту і приймає рішення у зв'язку з його порушенням; здійснює контроль за збереженням та ефективністю використання державного майна, закріпленого за господарством, а також за фінансовою, виробничою та іншою господарською діяльністю господарства. УААН та керівні установи не втручаються в оперативну та господарську діяльність дослідного господарства, здійснювану у відповідності з установчими документами, відповідальність за яку несе директор господарства.

Дослідне господарство планує свою діяльність і визначає перспективи розвитку, виходячи з програм НДР наукової установи, якій воно підпорядковане, та з укладених господарських договорів, які нарівні з відповідними нормативно-правовими актами є правовою основою ділових відносин з іншими суб'єктами господарювання.

Пропозиції наукової установи господарству про укладення договорів, які впливають з її науково-дослідних програм, є для господарства обов'язковими, але повинні бути взаємовигідними. Господарство, укладаючи такі договори, забезпечує першочерговість у виділенні установі земельних ділянок, робочої сили, техніки, добрив, насіння, сільськогосподарських тварин, кормів, інших необхідних засобів виробництва для проведення науково-дослідних робіт, з урахуванням обсягів робіт та послуг, погоджених з науковою установою, строків виконання, цін і порядку розрахунків. Договори укладаються, як правило, до початку наступного року.

Господарство, здійснюючи забезпечення науково-дослідних та інших робіт, несе відповідальність за своєчасне і якісне їх проведення. Впровадження наукових розробок у господарстві здійснюється під авторським наглядом наукових працівників керівних наукових установ.

Господарство, забезпечуючи проведення виробничої перевірки нових наукових розробок, організовує на своїх полях показові полігони для демонстрації нових високоефективних технологій та інших науково-технічних досягнень.

Наукова установа і підпорядковане їй господарство за взаємною домовленістю можуть повністю або частково централізувати виконання окремих виробничо-господарських функцій.

Наприкінці 2000 року за ініціативи Української академії аграрних наук та Міністерства аграрної політики України з метою впорядкування системи наукового забезпечення агропромислового виробництва АР Крим та областей України, підвищення рівня інноваційних перетворень в аграрному секторі економіки, дієвого впливу аграрної науки на конкурентноздатність галузей сільського господарства було прийняте рішення – в кожному регіоні України створити центри наукового забезпечення агропромислового виробництва [12]. Основною ідеєю їх створення було прискорення інноваційних процесів в агропромисловому виробництві шляхом об'єднання зусиль наукових, освітніх установ, виробничих структур аграрного профілю регіонів щодо застосування результатів науково-дослідної роботи в аграрній сфері на виробництві, трансферу інновацій агроформуванням різних форм господарювання, вдосконалення взаємодії з науково-методичними центрами та провідними галузевими науковими установами УААН, науково-консультаційного та інформаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, розповсюдження передового досвіду та підвищення їх рівня знань [13, с.115].

Діяльність центрів здебільшого спрямовувалась на наукове забезпечення агропромислового виробництва Автономної Республіки Крим та областей проведення апробації, доопрацювання конкурентноздатної науково-технічної продукції з урахуванням умов регіону, а також її освоєння в дослідних господарствах УААН та базових формуваннях регіону.

Однак остаточно правову регламентацію своєї діяльності центри отримали лише у липні 2007 року, коли з метою підвищення рівня інноваційних процесів в аграрному секторі економіки, дієвого впливу аграрної науки на конкурентоспроможність галузей сільського господарства Міністерство аграрної політики України спільно з Українською академією аграрних наук видали нову редакцію наказу «Про систему наукового забезпечення агропромислового виробництва АР Крим та областей України» [14]. Нова редакція була сформульована із врахуванням пропозицій Головних управлінь агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, а також організацій, що безпосередньо здійснюють науково-дослідну діяльність в аграрному секторі. Документ затвердив новий перелік наукових установ, що входять до складу регіональних центрів наукового забезпечення агропромислового виробництва і залучаються до виконання регіональних програм наукового забезпечення агропромислового виробництва, та перелік базових господарств цих центрів.

Науково-дослідними установами УААН щорічно завершується близько 800 наукових розробок. Доведення цих розробок до рівня інновацій, адаптація їх до ґрунтово-кліматичних умов та просування наукової продукції на ринок інновацій в регіонах України і є завданнями регіональних центрів наукового забезпечення агропромислового виробництва.

Головними науковими установами центрів наукового забезпечення агропромислового виробництва визначені потужні галузеві інститути та окремі державні сільськогосподар-

ські дослідні станції УААН. Для координації роботи цих центрів в областях функціонують Ради з питань організації їх діяльності, в Академії – Відділення наукового забезпечення трансферу інновацій.

Найбільш вдалим прикладом діяльності центрів наукового забезпечення АПВ сьогодні є Новаційний Центр ЛДАУ, що створено на базі Львівського державного аграрного університету (м. Дубляни). Значення такого центру для розвитку АПК західного регіону України переоцінити важко, оскільки тут сконцентровано роботу зі збору і аналізу інформації щодо передових технологій, можливостей їх застосування в вітчизняному АПК, проводиться навчання фермерів та інших працівників сільського господарства і сфер АПК регіону, здійснюється дорадництво і консультаційна робота [15, с.24]. В подальшому НЦ ЛДАУ має стати органічною структурною частиною Навчально-наукового інноваційного центру «Львівський аграрний університет» (ННЦ «ЛАУ»), який об'єднуватиме науково-дослідні інститути, коледжі (технікуми), професійно-технічні училища, які здійснюють підготовку спеціалістів для сільського господарства та науково-дослідне забезпечення АПК. При цьому факультети університету реорганізуються в інститути, які інтегруватимуть в єдиний базовий навчальний комплекс споріднені коледжі (технікуми) та профтехучилища. Крім того, передбачається створення в ННЦ ЛАУ Інституту фермерства, Інституту підприємництва, Інституту гуманітарної освіти, що матимуть окремий спеціальний статус. Відповідна реорганізація навчального процесу повинна створити департаментальну систему підготовки спеціалістів, що дасть можливість найбільш оптимально поєднати наукову діяльність з навчальним процесом, індивідуалізувати «включення» майбутніх спеціалістів у науковий пошук з виходом в практичну реалізацію здійснених проектів (курсіві роботи, роботи бакалаврату, дипломи, магістерські роботи). Такий агротехнополіс може забезпечити створення моделі

гармонійного функціонування всіх ланок АПК на науковій основі, виконання науково-дослідних розробок на його базі, а також сприяння інтеграції підприємств АПК регіону в європейський аграрний ринок.

Підсумовуючи сказане, слід зауважити, що науково-дослідна система АПК знаходиться в стані трансформації нинішньої системи науково-дослідних академічних і галузевих інститутів у більш сучасну форму організації наукових досліджень на базі аграрних вищих навчальних закладів. Тому, одним із найважливіших завдань держави сьогодні має стати законодавче вдосконалення механізму регулювання НДР в аграрному секторі з метою адаптування діяльності наукових установ, дослідних господарств, що знаходяться в їх віданні, до умов ринку, координації планування прикладних наукових розробок, виходячи із попиту споживачів наукової продукції, здійснення капіталізації та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, просування інновацій (наукової продукції) на високодохідні сегменти внутрішнього і зовнішнього ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аграрне право України: підручник / [Бондар Л. О., Пашенко О. М., Погрібний С. О. та ін.] ; за ред. О. О. Погрібного. – К. : Істина, 2004. – 448 с.
2. Стратегія і тактика науково технологічної політики: зарубіжний досвід, проблеми та перспективи України / [Згуровський М. З., Бегма В. М., Ільченко М. Ю та ін.] ; за ред. В. П. Горбуліна. – К. : НТУУ «КПІ», 2006. – 220 с.
3. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР «О мероприятиях по повышению эффективности работы научных организаций и ускорению использования в народном хозяйстве достижений науки и техники» : от 24.09.1968 г. // СП СССР. – 1968. – № 18. – Ст. 122.
4. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» : від 13.12.1991 // ВВР України. – 1999. – № 2-3. – Ст. 20.
5. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» : від 17.10.1990 р. // ВВР України. – 1990. – № 45. – Ст. 602.
6. Луць В. В. Контракти у підприємницькій діяльності : навч. посіб. / Володимир Васильович Луць. – 2-е вид., стер. – К., 2001. – 560 с.
7. Азимов Ч. Н. Договорные отношения и научно-технический прогресс / Ч. Н. Азимов // Правоведение. – 1980. – № 2. – С. 56–60.
8. Пріоритетні завдання аграрної науки України / [Зубець М. В., Ситник В. П., Безуглий М. Д. та ін.]. – К. : УААН, 2008. – 32 с.
9. Методичні вказівки з розроблення перспективних і річних планів науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт наукових установ / УААН. – К., 2005. – 10 с.
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про передачу цілісних майнових комплексів дослідних господарств до сфери управління Мінагрополітики» : від 31.05.2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 22. – Ст. 1658.
11. Постанова Президії Української академії аграрних наук «Про затвердження Примірного статуту Державного підприємства дослідного господарства Української академії аграрних наук» : від 18.12.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uaan.gov.ua/zakony.php>.
12. Наказ Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук «Про вдосконалення наукового забезпечення агропромислового виробництва на регіональному рівні» : від 26.12.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.573.0>.
13. Основи аграрного консалтингу : підручник / [Кропивко М. Ф., Дубінюк Т. П., Криворучко І. М. та ін.]. – К. : Освітня книга, 2006. – 224 с.
14. Наказ Міністерства аграрної політики України та Української академії аграрних наук «Про систему наукового забезпечення агропромислового виробництва АР Крим та об-

ластей України» : від 13.07.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=0453555-04>.

15. Концепція розвитку АПК Західного ре-

гіону України // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Стратегія розвитку АПК : зб. наук. праць. – Львів : НАН України. ІРД, 2000. – 241 с.

Пахомова А. О. Адміністративно-правові аспекти науково-дослідної системи АПК / А. О. Пахомова // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 715–721 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/1Paomdc.pdf>

Досліджуються основні адміністративно-правові аспекти проведення науково-дослідних робіт в аграрній сфері, з метою визначення найбільш ефективних шляхів адаптування діяльності наукових установ до сучасних умов ринку. Обґрунтовано доцільність вдосконалення правової регламентації механізму регулювання науково-дослідних робіт аграрного спрямування.

***

Пахомова А.А. Административно-правовые аспекты научно-исследовательской системы АПК

Исследуются основные административно-правовые аспекты проведения научно-исследовательских работ в аграрной сфере, с целью определения наиболее эффективных путей адаптации деятельности научных учреждений к современным условиям рынка. Обоснована целесообразность совершенствования правовой регламентации механизма регулирования научно-исследовательских работ аграрного направления.

***

Pakhomova A.A. Administrative Legal Aspects of Research System of Agrarian and Industrial Complex

Research basic administrative legal aspects of lead through of research works in agrarian sphere, for the purpose of definition of the most effective ways of adaptation of activity of scientific institutions to modern conditions of the market are investigated. Expediency of perfection of a legal regulation of the mechanism of regulation of research works of an agrarian direction.

Форум права